

բեւառք, որ կարծես քե աղեղէն ելած կը բռնէր ծովուն երեսը : Թագաւորին աջքէն հեռանալով կանկ առի ու երկար առնէ զմայլածկը զիտէի այն պալատն ու պարտեզները. անոնց ամէն բանն ալ կատարեալ կիրք արտոժակով շինուած կերեւնար. երոպայի քագաւորական պալատներէն մէկն ալ չեմ տեսած որ այնչափ ճոխութիւն ու կարգէ դուրս աղուորութիւն ունենայ. կարծես քե ամէն մէկ բանն ալ դեռ նոր ելեր է արուեստաւորաց ձեռքէն, այնչափ մաքուր պայծառ ու երփնազեղ է. պալատին տանիքը ոսկեզօծ վանդակապատով գոցուած է, եւ ծխահաններն անգամ՝ որ երոպայի մէջ մեր ամենհասարակաց շինուածքներուն շէնքը շնորհքը կը տանին՝ ոսկեզօծ ու խորշկէն սիւներ են, եւ իրենց աղուոր գլուխներովը պալատին զարդարանքը կաւեցընեն :

ԼԱՄԱՐՏԻՆ :

res royales : tout semblait sortir des mains de l'artiste, pur, rayonnant d'éclat et de peinture; les toits du palais sont masqués par des balustrades dorées, et les cheminées même, qui défigurent en Europe les lignes de tous nos édifices publics, étaient des colonnes dorées et cannelées, dont les élégants chapiteaux ajoutaient à la décoration de ce séjour.

LAMARTINE.

Գ. ՀԱՆԳԻՍԱՐԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՇԷՆ ՄԱՐԳԿԱՆ

ՖՐԱՆՔԼԻՆ

(Շարադարութիւն եւ վերջ.)

Ֆրանքլինի բարեկամներէն մէկը՝ Գալիլէո Զարբիէ՝ Ֆրանքլինը ի հաշտութիւն յորդորելէն ետեւ այսպիսի խօսք մըն ալ ըսեր էր քե « Փոքորիկներու օրերը մօտենալու վրայ են, զլիտղ ճարը տես՝ բարեկամ. ըլլալիքը չգիտցուիր, մարդկանց փոփոխամտութիւնը յայտնի է : » Կերեւնայ քե Գաղղիոյ մեծ խռովութեան նշանները առնելով ըսած էր այն խորհրդաւոր խօսքերը : Ֆրանքլին այս նշանաւոր ու խելացի պատասխանը տուաւ. « Ես որ իմ երկայն կեանքս բնեցընելու վրայ եմ՝ մնացած օրերուս վրայ մեծ համարում մը չունիմ : Մեկ ծրար չուխայէն պզտիկ կտոր մը ձեռքը մընացած վաճառականի պէս՝ ես ալ կրնամ ըսել քե որովհետեւ ասիկայեւորի կտորն է, քեզի աման կը ծախեմ, ուզած զինրդ տուր ու ա՛ռ : Մեր մարդը բերես իր ծերութիւնը՝ մարտիրոսանալէն աւելի աղէկ բանի մը չկարենայ բերել : »

Անգղիոյ առաջարկութիւնները Վոշինկրօնին ալ ընդունելի չեղան, ուստի եւ Ամերիկացւոց ազգային յողովոյն միաձայն քուէարկութեամբը մերժուեցան : Անոր վրայ Գաղղիոյ հետ հաստա-

տուած դաշնադրութեան աւետիսն ալ հասնելով՝ Ամերիկացւոց ուրախութիւնը աւելցաւ, եւ մէկէն դեպքան անուանեցին Ֆրանքլինը Գաղղիոյ տէրութեան քով. Գաղղիացիք ալ իրենց կողմանէ դեպքան մը յուղարկեցին Ամերիկա : Այն առնէ Անգղիացիք Գաղղիացւոց դէմ ալ պատերազմ բացին, ինչպէս որ բնական էր. Գաղղիացիք ալ ըստ այնմ պատրաստութիւն տեսած էին : Տաշորդ տարին, այսինքն 1779ին, Սպանիացիք, անոնցմէ ետքն ալ Հոլանտացիք Գաղղիոյ հետ միաբանեցան. եւ այս երեք ծովային զլխաւոր տէրութեանց նիզակակցութիւնը, նմանապէս Ռուսիոյ, Տանիմարքայի ու Շուեթի անկողմնաւոր կենալը, մեծ քաջաւերութիւն եղան Ամերիկացւոց : Վասն զի Անգղիան հարկադրեցաւ աշխարհիս ամէն կողմը իր ոյժը ջրուելու. եւ քեպէտ շատ տեղ, ու նաեւ Ամերիկայի մէջ քանի մը յաղթութիւններ ըրին իր ծովակալներն ու զօրավարները, բայց քաջն Վոշինկրօն՝ գաղղիացի Լաֆայէթ զօրավարին հետ մեկտեղ մեծամեծ յաղթութիւններ ըրաւ, Գաղղիան ալ Ֆրանքլինի միջնորդութեամբը շատ ըս-

տակ եւ վառող, գէնք, զօրք ու զինուորական հագուստներ խրկեց :

Այն ատենները Ֆրանքլին ստեպ ստեպ ոտնացաւ կրտանջուէր . վախցաւ որ չըլլայ քէ իր մօքին յոգնածութիւնն ու մարմնոյն բույութիւնը պատճառ մը ըլլան հայրենեացը գործերուն ձախորդ երբալուն . ուստի Սմերիկայի ազգային ժողովն խնդրեց որ իրեն յաջորդ մը յուղարկեն : « Եօթնասունընինգ տարեկանէն աւելի եմ, կըսէր, եւ կրտեսնեմ որ անցած ձմեռ քաշած ոտնացաւս զիս սաստիկ ուժէ ձգեց : Զեմ գիտեր՝ մտաւոր կարողութիւններս պակսեր են քէ չէ . հաւանական է որ ես այս բանս ուրիշներէն ետքը իմանամ... Հասարակաց գործողութիւններու մէջ մտայ, ու յիսուն տարի իմ հայրենակցացս վստահութեանը արժանի եղայ զանազան պաշտօններով . այս պատիւը իմ չափաւոր փառասիրութեանս համար բաւական է . իսկ այսօրուան փնտռածս հանգրստութիւն է միայն, ուստի կըխնդրեմ որ ազգային ժողովը շնորհէ ինծի զայն՝ տեղս ուրիշ մէկը յուղարկելով : Միանգամայն կաղաչեմ ժողովոյն որ լաւ գիտնայ քէ պաշտօնէս հրաժարելուս պատճառ՝ ոչ մեր փառաւոր խնդրոյն յաջողութեանը վրայ տարակոյս մը ունենալս է, եւ ոչ անոր ծառայութենէն ձանձրանալս . վերը յիշածներէս ի գատ ուրիշ պատճառ չունիմ : Միտքս դրեր եմ որ հոս կենամ մինչեւ որ վերջանայ պատերազմը, որ քերեսս իմ մնացած կեանքէս ալ անդին քշէ . եւ քէ որ իմ յաջորդիս օգտակար ըլլալու փորձառութիւն մը ստացեր եմ, համարձակ կընաղորդեմ իրեն եւ կօգնեմ քէ այն ազդեցութեամբն որ կըկարծուի քէ ունիմ, եւ քէ անոր ինծմէ ուզելիք խորհուրդներովը : »

Սմերիկացւոց ժողովը Ֆրանքլինի խնդրոյն մօտիկ չըրաւ . վասն զի յոյս ունէր քէ Աւստրիոյ ու Ռուսիոյ միջնորդութեամբը բանագնացութիւններ պիտի սկսին . ուստի ժողովոյն զանեքը պատասխանեց իրեն քէ « Այսպիսի ատեն գձեզ այդ պաշտօնէն հեռացընելը վնասակար կընայ ըլլայ, որովհետեւ ժողովս կըփափաքի որ առաջիկայ բանագնացութեան մէջ ձեր ճարտարութիւնն ու փորձառութիւնը վայելէ : Զեզիպետք եղած հանգստութիւնը կըգտնէք՝ երբոր այս վերջի ծառայութիւնն ալ ընէք Միացեալ Նահանգաց : » Ֆրանքլին դեմ չկեցաւ, ու քիչ ատենէն Սմերիկայի վիճակը որոշուեցաւ՝ Անգղիացւոց Լորտ Քոռնուելլիս զօրավարին յաղթուելովն ու անձնատուր ըլլալովը :

Տեսան Անգղիացիք որ վեց տարիէ ի վեր ըրած

պատերազմին անպտուղ ըլլալէն ի գատ՝ մեծամեծ վնասներու ալ պատճառ եղաւ իրենց . Գաղղիան, Սպանիան ու Հոլանտան շատ մը կղզիներ եւ ուրիշ ծովեզերեայ գաղթականութեանց երկիրներ առին ձեռքերնէն, շատ մըն ալ առնելու վրայ էին . Եւրոպայի մէկալ տէրութիւններն ալ զինեալ անկողմնաորութեան մը մէջ կեցած՝ աւելի Անգղիոյ տկարանալուն կըփափաքէին . ստակը քիչցաւ, արհեստները դադրեցան, վաճառականութիւնը պակսեցաւ . ուստի սկսան մտածել որ ճարջկայ, Սմերիկացւոց ինքնիշխանութիւնը ճանջնալու է :

Վերջապէս 1782ին, Անգղիոյ նոր ոստիկանները որոշեցին որ հաշտութիւն ըլլայ եւ աշխարհս խաղաղի . մարդ յուղարկեցին Ֆրանքլինին, ու հետը խօսակցեցան . անիկայ ալ Գաղղիոյ տէրութեան խորհրդակցութեամբը՝ խոհական ու ճարտար հնարքներով, անոյշ խօսքերով, արդար մտածութեամբ ու երկայնամիտ համբերութեամբ առաջ տարաւ այն մեծ գործողութիւնը, որ տարի ու կէս քշեց : Փարիզու մէջ Ֆրանքլինի ու իր հին բարեկամին Հարբէի ստորագրութեամբը հաստատուած դաշնադրութեան ուժովը՝ Անգղիան ճանջեցաւ եղաւ Սմերիկացւոց ազատ ինքնիշխանութիւնը եւ օրինաւոր տիրապետութիւնը :

Գաշնադրութիւնը ստորագրուելէն առաջ արդեն բշնամութիւնները դադրեր էին, եւ Գաղղիացւոց զօրքերը դարձեր էին Սմերիկայէն . յետոյ Անգղիացիք ալ՝ նոր-եօրքէն քաշուեցան, եւ Սմերիկացիք իրենց զօրքը ցրուեցին : Քաջն եւ առաքինին Վոշինկրոն սրտաշարժ խօսքերով վերջին բարեւ տուաւ իր զինուորներուն . անկէջ գնաց ազգային ժողովարանն ու իրեն յանձնուած սպարապետութեան պաշտօնէն հրաժարեցաւ : Գահերէցը դարձաւ ըսաւ իրեն . « Շատ մարդիկ եղած են որ իրենց մեծամեծ արդեանցը համար հասարակաց շնորհակալութեանը արժանի գտուէր են . իսկ հրամանքնիդ, Պարոն, մասնաւոր զովասանքի արժանի էք . ձեր հայրենեաց ազատութիւնն ու ինքնիշխանութիւնը հիմնելու եւ ձեռք բերելու գլխաւոր պատճառ ձեր ծառայութիւններն եղած են, ուստի եւ ազատ ազգի մը ամբողջ երախտագիտութեանը արժանի են : » Ժողովը միաձայն հաւանութեամբ որոշեց որ կառավարութեան գլխաւոր քաղաքին մէջ Վոշինկրոնին ձիաւոր արձանը կանգնուի . քաղաքն ալ Վոշինկրոն ըսուեցաւ : Իսկ ինքը, անմահ ազատարարն հայրենեաց, հին ատենի Հռովմայեցւոց պարգուրեանը հետեւելով, գնաց իր կալուածները քաշուեցաւ, հոն եր-

կրագործական աշխատութեանց գլուխ կեցաւ, եւ հոն ապրեցաւ իբրեւ արդարեւ անշահասէր քաղաքացի եւ խոնարհամիտ իշխանաւոր :

Ասդին Ֆրանքլին ալ իր հայրենեաց ինքնիշխանութիւնը հաստատելէն ետեւ՝ նայեցաւ որ վաճառականութեան դաշնակցութիւններ ընկեւրդապի տէրութեանց հետ : Միանգամայն պզտիկուց ի վեր սորված առաքինութիւնները գործադրելու ետեւէ էր անդադար . ուստի որչափ ալ ծանր գործողութեանց մէջ գտնուէր, իր անխռով ու անշփոթ կերպը չէր ձգեր, ու զինքը տեսնելու եկողները միշտ գուարբերես սիրով կրնդունէր : Իր ամուսինը 1779ին վախճանեցաւ . երեք տարիէն ետեւ վաճառք մը ցուցուց Հելլուետիոսի այրւոյն հետ պատկուելու, բայց անկապ յանձն չառաւ :

Ամերիկայի նոր ձեւացած տէրութեան պիտոյքը կրպահանշէր որ Ֆրանքլին իր հայրենիքը դառնայ, եւ հոն սկսած անմիաբանութիւններուն առաջն առնու : Իր տեղը Փարիզու մէջ գնապան որոշուեցաւ ձեֆըրսոն, որ կրսէր Ֆրանքլինին համար թէ « Այս մեծ մարդուն Ամերիկա դառնալը ամենահարկաւոր է : Թէ որ մնունի, եւ իր մարմինը հոն փոխադրել կուտամ . զիտեմ որ անոր դագաղն անգամ կրնայ այլեւայլ կուտակցութիւնները միարանել : » Ֆրանքլին, որ իր հայրենեաց քաղաքակրթութիւնը այնչափ առաջ տարեր էր, եւ անոր ինքնիշխանութեան սկսելուն այնչափ զօրաւոր ձեռնադրութիւն ըրեր էր, պէտք էր որ անոր սահմանադրութիւնն ալ կարգի զնէ ու ապագայ հաստատութեանը պատճառ ըլլայ :

Երբոր ազգի մը, տէրութեան մը, ընկերութեան մը մէջ օրէնք ու կարգ կանոն զնողները շատուր ու զօրաւոր են, իսկ այն օրէնքներն ու կանոնադրութիւնները գործադրել տուողները քիչուր ու տկար, հարկաւ օրէնքը կարճամարմուի եւ կարգն ու կանոնը կրճատնայ, կոխները կըշատնան, երկպառակութիւնները կըզօրանան : Այսպէս եղաւ նաեւ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց կառավարութիւնը իսկզբանէ՝ քանի որ սահմանադրութիւնը չաւ կերպով չէր հաստատուած : Ամեն բան ազգային ժողովոյն ձեռքն էր, եւ սակայն բան մը չէր կրնար կատարել . որոշմունքներ՝ վճիռներ կըճանէր, բայց այն վճիռներուն գործադրութիւններն ընել տալու կարողութիւն չուէր . որով այլ եւ այլ նահանգներն ալ կուգէին կեղբունական ժողովոյն իշխանութենէն զատուիլ ու ինքնագլուխ կառավարութիւն ունենալ : Այս մեծ պակասութեան վրայ իմաստութեամբ գանգատե

ր մեծն Վոշինկրոն 1778ին, ըսելով թէ « Մեր կառավարութեան ոճը ժամացուցի շէնքին կրնանք « նմանցընել ու անկէց խրատ առնուլ : Ի՞նչ « օգուտ կըլլայ պզտիկ անիւները ճախարակները « աղէկ նայելէն՝ թէ որ մեծ անիւը չոգացուի որ « բոլոր մեքենային շարժման առաջին պատճառ « այն է ... Կարծեմ թէ առանց մարգարեական « հոգի ալ ունենալու կրնայ մեկը գուշակել թէ « նիմակուսան մեր կառավարութեան ծայրը ուր « պիտի երբայ ... Թէ որ ընդհանուր կառավարութիւնը գէշ կերպով ըլլայ, մանր գործողութիւններն ալ բովանդակ կրփրճանան, եւ մենք « պիտի ցաւինք որ մեր անմտութեամբ ու անհոգութեամբ մեր կորստեանը պատճառ եղանք : »

Ամերիկացոց այս վիճակը՝ խաղաղութիւն ըլլալէն ետքը աւելի ալ գեշցեր էր . գրեթէ ամեն նահանգ ինքնագլուխ եղեր էր, ամեն մէկն ալ զանազան կուտակցութիւններ բաժնուէր էր : Եւ անապառ միջոցին էր որ Ֆրանքլին իր ողջամիտ խորհուրդներովն ու հայրենասիրութեամբը օգնութեան հասաւ Ամերիկացոց՝ եօթանասունութիւն տարեկան եղած ատենը :

Գաղղիայէն ելլելու օրերը քարի նիւանդու բեռն կրտանչուէր անտանելի կերպով . ուստի հարկադրեցաւ գրով տալ բազաւորին իր վերջի բարեւր. բազունին ալ իր պատգարակը յուզարկեց Վերտայէն Փասսի որ անով հանգիստ ճամբայ ընէ մինչեւ Հաւր : Հոն նաւ մտաւ յուլիսի 28ին 1785ին երկու քունները հետն առած, ու սեպտեմբերի 14ին հասաւ Փիլադելփիոյ դիմացը, եւ օրագրութեանը մէջ իբրեւ վերջին խօսք այս բառերը գրեց . « Բիւր գոնութիւն Աստուծոյ՝ այնչափ գրութեանցը համար : » Անպատմելի բան էր ժողովրդեան զինքը ընդունելու ատեն ցուցուցած ուրախութիւնը . բոլոր քաղաքին զանգակները զարկին, եւ ամենքը մէկ բերան կօրնէին ու կրփատաւորէին զինքը՝ իբրեւ հաւասար Վոշինկրոնի ազատարար հայրենեաց : Մեկէն ի մէկ անուանեցին զինքը անդամ գերագոյն ժողովոյն Փիլադելփիոյ, եւ քիչ ատենէն բոլոր Փենսիլվանիա նահանգին գանդեց . անկէց ետքն ալ 1787ին եղած հռչակաւոր աշխարհամոլոյն մէջ, որոյ նախագահ Վոշինկրոնն էր՝ Ֆրանքլին իր նահանգին երեսփոխան ընտրուած էր : Եւ անապառ ժողովն էր որ Ամերիկայի սահմանադրութիւնը աչքէ անցուց, կարգաւորեց, հաստատեց ամենայն իմաստութեամբ, եւ անով կրկառավարուի մինչեւ նիմազարմանալի դիւրութեամբ ու յաջողութեամբ : Ամերիկացիք միաձայն հաւանութեամբ ընդունե-

ցան ու հաստատեցին այն սահմանադրութիւնը, եւ Վոշինկրոնը անուանեցին զաներեց :

Ֆրանքլին տեսնելով իր հայրենեաց բարերադրութիւնը, խաղաղութիւնը, յառաջադիմութիւնը, եւ օրէ օր ալ մեծնալուն աներկբայելի նշանները, երանի կուտար ինքնիրեն ու կըսէր. « Աստուած տայ որ այս մեր մեծ մեքենային ընթացքը ոչ երբեք աւրուի . քէ որ ազգի մը երջանկութեանը պատճառ ըլլալու կառավարութիւն մը կայ նէ՝ կերննայ քէ այս մեր ընտրածը պիտի ըլլայ : »

Երբոր իր զաներիցութեան տարին լմնցաւ, ու ինքը ուրսունուերկու տարեկան եղաւ, բոլորովին քաշուեցաւ կառավարութեան գործերէն, ու կըյուսար որ մնացած կեանքը հանգստութեամբ լմնցընէ : Բայց այն հանգստութիւնը խիստ քիչ քշեց : Հինգ տարիէ ի վեր ունեցած հիւանդութիւնը այնպէս սաստկացաւ որ կենացը վերջի տարին անկողնին մէջ անցուց, ու շատ մը բմրեցուցիչ դեղեր կառնէր որ ցաւերուն սաստկութիւնը չիմանայ . եւ սակայն իր բնական գուարբութիւնը ոչ երբեք պակսեցաւ, խելքը միտքը ուրիշներուն աղէկութիւն ընել էր, եւ շատ անգամ կատակներով ու գուարճալի պատմութիւններ պատմելով՝ քովինները կըզմայեցընէր :

Կատարեալ փիլիսոփայութեանը հետ քրիստոնէական բարեպաշտութիւն մըն ալ ունէր որ անով զօրացած՝ կըսէր քէ աշխարհիս ցաւերը յախտե՛նական երջանկութեան հետ բաղդատելով, հազիւ քէ ասեղի ծակծրկելուն ջափ գօրութիւն ունին . եւ քանի որ կըմտածէր քէ երանաւետ կենաց դռնէն ներս մտնելու վրայ է, կըցնծար ուրախութեամբ : Մահուրենէ երեքօր առաջ ըսաւ աղջկանը որ անկողինը շակըտէ, որպէս զի շէնքով շնորհքով մեռնիմ կըսէր : Իր երկայն կենացը մէջ ընդունած բարիքներուն համար անդադար փառք կուտար Աստուծոյ, քաշած ցաւերն անգամ աղէկութեան տեղ կըղնէր, վասն զի ասոնցմով աւելի դիւրաւ կըբաժնուիմ աշխարհէս կըսէր . եւ ապրիլի 17ին 1790ին կէս գիշերուն մօտ վախճանեցաւ անխռով գուարբութեամբ եւ աներկբայ յուսով :

Կտակին մէջ գումար մը բողոց ձրի դպրոցներուն՝ ուր որ ի սկզբան ուսում սովբեր էր . ուրիշ գումար մը՝ որ Շուէյքիլ գետը նաւարկելի ընեն . ուրիշ մը Պոսթոն ու Փիլադելփիա քաղաքներուն որ արուեստաւորաց աշակերտներուն արուեստի դրուելուն օգնութիւն ըլլայ . որչափ առնելիք ալ որ ունէր՝ Փիլադելփիոյ հիւանդանոցին ձգեց : Կտակին յաւելումն ալ այս պարզ ու սրտաշարժ խօսքերովս լմնցուցեր էր . « Իմ բարեկամիս,

մարդկային ազգիս բարեկամին, Վոշինկրոն գօրավարին ընծայ կընեմ իմ գեղեցիկ գաւազանս որ ոսկիէ գլուխ մը ունի՝ ազատութեան գտակի ձեռով շատ աղուոր ձեւացուցած : Թէ որ ասիկայ քաղաւորական գաւազան ըլլար, արժանի էր իրեն եւ խիստ աղէկ պիտի վայելէր ձեռքին մէջ : »

Ֆրանքլինի մահուանը վրայ բոլոր եւրոպա ու Ամերիկա սուգ մտան . Փիլադելփիոյ բոլոր բնակիչները բաղմանը գնացին՝ սեւերով ծածկած գանգակներուն տխրական ձայնովը . ազգային ժողովն ալ հրաման հանեց որ երկու ամիս սուգ բռնեն բովանդակ Ամերիկայի բնակիչները : Երբոր նոյն գոյժը Գաղղիա հասաւ, սահմանադրական ժողովը խորհուրդի նստած էր . Միրապօ մեծանուն ճարտասանը մէկէն ի մէկ բեմն ելաւ ու կանչեց. « Ֆրանքլինը մեռեր է . Ամերիկան ազա-
« տող ու եւրոպայի վրայ յուսոյ հեղեղներ վազ-
« ցընող հանճարը Աստուծոյ գիրկը դարձեր է :
« Այն իմաստունն որ երկու աշխարհք իրարու
« ձեռքէ առնել կուզէն, այն մարդը զոր գիտու-
« քեանց պատմութիւնն ու ինքնակալութեանց
« պատմութիւնը իրարմէ յափշտակել կուզէն,
« տարակոյս չկայ որ մարդկային ազգիս մէջ
« գերագոյն աստիճան մը ունէր :

« Մինչեւ ցայժմ տերութեանց խորհրդարան-
« ները այն մարդկանց մահը կըգուժէին որ իրենց
« դամբանական գովեստներուն մէջ միայն մեծ
« էին . մինչեւ ցայժմ արքունի պալատներուն
« քաղաքավարութիւնը՝ կեղծաւորական սուգեր
« կապսպէր : Ազգք եւ ժողովուրդք իրենց բա-
« րերարներուն համար միայն սուգ պիտի մտնեն.
« ազգաց երեսփոխանները՝ մարդկութեան դիւ-
« ցագունքը միայն պիտի առաջարկեն իրրեւ
« անոնց մեծարանացը արժանի :

« Ամերիկայի ազգային ժողովը հրամայեր է որ
« տասնըջորս դաշնակից նահանգներն ալ երկու
« ամիս սուգ բռնեն Ֆրանքլինի մահուանը հա-
« մար, եւ այսօրուան օրս Ամերիկան այս մեծա-
« բանաց պարտքը հատուցանելու վրայ է իր
« սահմանադրութեան հաստատողներէն մէկուն :
« Միքէ մեզի վայելուչ չէ՞, Պարոններ, այս բարե-
« պաշտական գործոյն մասնակից ըլլալ, ու հայ-
« րենակցացը հետ մեկտեղ բոլոր աշխարհիս
« առջեւ պատիւ ընծայել քէ իրաւանց մարդկու-
« քեան եւ քէ այն իմաստասիրին որ ուրիշներէն
« աւելի աշխատեցաւ, օգնեց նոյն իրաւանց յաղ-
« բանակելուն աշխարհիս երեսը :

« Հին առնեն որ ըլլար՝ սեղաններ կըկանգնէին
« այն ընդարձակ եւ հօգօր հանճարոյն որ երկինքն

« ու երկիրս միանգամայն ամփոփելով մտքին
« մէջ՝ զիտցաւ սանձահարել կայծակն ու բռնա-
« կայները¹ : Լուսաւորեալն եւ ազատն Գաղղիա
« պարտական է գոնէ յիշատակութիւն ընել եւ
« ցաւ մը ցուցնել այն մարդուն վրայ որ փխի-
« սոփայութեան եւ ազատութեան օգուտ ընողնե-
« րուն մէջ մեծերէն մէկն է :

« Կառաջարկեմ որ վճռուի թէ ազգախումբ ժո-
« դովը սուգ բռնէ երեք օր Բենիամին Ֆրանքլի-
« նին համար : »

Լաֆայէթ եւ Ռոշֆուրոյ հաստատեցին առաջար-
կութիւնը, եւ ժողովն ու Գաղղիան սգակից եղան
Ամերիկացուց :

Ֆրանքլին քսանուիրեք տարեկան եղած ժամա-
նակէն տապանագիր մը շարադրեր էր իրեն հա-
մար՝ իր արուեստէն առնուած ու խեղացի կեր-
պով մը յարմարցուած բառերով, յորում յայտնի
կերեւնայ իր առ Աստուած ապաւինութիւնը եւ
հանդերձեալ երջանկութեան վրայ ունեցած յայտը :

ԱՍՏ ՅԵՅԱԿԵՐ ԳՆԻ ՄԱՐՄԵՈՎ

ԲԵՆԻԱՄԻՆ ՖՐԱՆԿԼԻՆ

ՏՊԱԳԻՐ ՅԱՐՈՒՅԵՏԷ

ԻՐԲ ԶԿՈՂՍ ԻՆՉ ԸՆՈՏԻ ԳՐՈՅ

ԲՐԴԳՉԵԱՆ ԹԵՐԹԻԻՔ, ԷԻՆ ԵՒ ՄԱՇ ԿԱԶՄԻՒՆ :

ՍԱԿԱՅՆ ԳՐՈՒԱԾՆ Է ԱՆԿՈՐՈՒՍՏ :

ԶԻ ԵՆՅԷ Ի ԼՈՅՍ, ՈՐՊԷՍ ԸԱԻԱՏԱՅՆ,

ՆՈՐՈԳ ՏՊԱԳԻՐԵԱՆ,

ՔՆՆԵԱՆ ՎԵՐՍԻՆ ԵՒ ՍՐԲԱԳՐԵԱՆ

Ի ՅՈՐԻՆՈՂԷՆ :

Այս տապանագիրը շարադրող խեղճ գործա-
ւորը՝ փախստականի մը պէս Փիլադելփիա
մտնելէն ու հոն պարապ ասղիս անդին իյնալէն

ետեւ, նոյն] քաղաքին օրէնսդիրն ու կառավարն
եղաւ : Աղքատը՝ աշխատանքով հարստացաւ,
տգեալը ուսմամբ իմաստնացաւ . անձանօրը՝ իր
գիւտերովն ու ըրած աղէկութիւններովը, մեծա-
մեծ մտածութեամբքն ու բարի սրտովը՝ Եւրոպայի
մէջ զարմանալի եւ Ամերիկոյ մէջ պատկառելի
եղաւ :

Քիչ մարդ եղած է աշխարհիս երեսը Ֆրանք-
լինի պէս հանճարեղ եւ միանգամայն առաքինի,
բարերադր՝ եւ միանգամայն փառաւորեալ, ար-
դարասէր՝ եւ միանգամայն ամենեցուն սիրելի :
Յր չէր ըլլար որ աղէկութիւն մը չընէր . վայրկեան
մը չէր ըլլար որ իր անխռով զուարթութիւնը կոր-
սընցընէր . մէկը չկար որ զինքը տեսնէր ու հետը
սիրով չկապուէր : Թեպէտ եւ կերպը վարժունքը
ամենապարզ էր, բայց մտածմունքները այնպէս
սիրուն զարձուածքով մը կը բացատրէր որ կար-
ծես թէ հին ատենի իմաստուններէն մէկն է՝ հիմա-
կուան բարակութեամբ խօսակցող : Նեղսրտու-
րիւն, անհամբերութիւն, բարկութիւն ըսածդ ոչ
երբեք երեցներ էր վրան, եւ ինքը նեղսրտութեան
անունը դրեր էր *հոգւոյ աղտոտութիւն* : Իր սիրելի
առածն այս էր . « Մարդուս ազնուականութիւնը
առաքինութիւնն է . » եւ այս ազնուականութիւնը
ուրիշներուն ձեռք ձգել տուաւ գրքերովը, եւ իր
վրայցուցուց վարքովը : Արդարութեամբ վարուե-
լով՝ հարստութիւն դիզեց, ու հարստութիւնը աղե-
կութիւն ընելու բանեցուց . առուտուրի մէջ խօս-
քի տէր, աշխատանքի մէջ անխոնջ, հայրենաց
ազատութեանը համար անձնանուէր, մարդկային
ազգիս յառաջադիմութեանը օգտակար ըլլալ նայե-
ցաւ :

Ով որ գիտութեանց ետեւէ կիլնայ, ով որ կարգէ
դուրս հանճարները կը սիրէ, ով որ առաքինու-
րեան յարգը կը ճանչնայ, ով որ ազատութիւնը
կը սիրէ, չկրնար Ֆրանքլինը առանց մեծարանաց
ու սիրոյ յիշատակել : Իցէ թէ իր վարքը մեր ազգին
մէջ ալ կարդացող, առաքինութեանն ալ հետե-
ւողներ որջափ որ կարելի է շատ ունենայ :

¹ Այս տողը Ֆրանքլինի կենդանագրին տակը գրեցին, լատի-
ներէն .

Eripuit cælo fulmen, sceptrumque tyrannis, այսինքն,
Յերկէն բափիչ կայծականց, յերկրէ ցաւման գոռոզաց :